

do raznih italjskih mest. Naslednje stopnje obdelave kamnite površine in izvedbe napisa je mogoče razbrati z ohranjenega spomenika; so zgovorna priča o različnih stopnjah akulturacije določenega okolja. Lahko jih razdelimo na štiri faze: 1. prva obdelava kamna in klientovo naročilo, 2. osnutek napisa, osnovna razdelitev besedila, 3. impaginacija: poprejšnji zapis besedila na kamnu (*ordinatio*) in 4. vklesavanje besedila. Različne napake v besedilu kažejo na različno izobrazbeno oz. kulturno stopnjo bodisi izvajalcev, bodisi naročnikov in so s tega stališča še posebej zanimive.

Latinska pisava se je razvila iz evbojske predloge, vendar je doživela v nekaterih etruskih centrih pismenosti velike modifikacije. Z rimsko oblastjo je prodrla do zadnjih koticov imperija. V visoko razvitih vzhodnih provincah so latinske napise postavljali predvsem rimski državljani in predstavniki državne oblasti, v zahodnih pa je bila prav pismenost eden najvidnejših znakov romanizacije. Za latinske napise je značilen lapidarni stil – izraz je v uporabi še danes! –, katerega sestavni del so večinoma zelo običajne kratice, in širok po imperiju se na rimskih nagrobnikih srečavamo s posvetilom božanskim Manom (*D. M.*) in z drugimi ustaljenimi formulami, na votivnih oltarčkih s posvetili I.O.M. in drugim znanim in manj znanim bogovom, in na počastilnih napisih s formulami, ki označujejo državne in mestne funkcije. Zaradi teh značilnosti se zdi, da je rimska epigrafika od severa do juga in od vzhoda do zahoda precej uniformna, in vendar je vsak napis košček zgodovine zase. Susini jih postavi v socialne in kulturne okvire in nakaže možnosti interpretiranja antičnih sporočil.

V zadnjem delu avtor uvaja čitatelja v strokovno delo, seznanja ga z najvažnejšo bazično literaturo, s tem, kako naj se loti dokumentacije epigrafskega gradiva. Daje tudi konkretne smernice za pravilno izdajanje napisov. Knjiga smiselno dopolnjuje doslej objavljene epigrafske priročnike in je izredno stimulatивно branje za vsakega, ki se ukvarja, oz. bi se želel ukvarjati z epigrafiko. Spodbuja ga k drugačnemu in bolj poglobljenemu razmišljanju o problemih, s katerimi se srečuje pri epigrafskem delu, in daje njegovemu raziskovanju širša razsežja.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Duje Rendić-Miočević: *Carmina epigraphica*. Splitski književni krug, Izvanredna izdaja knj. 1, Split 1987. 304 str. in 32 tabel s fotografijami.

Pred nami je knjiga, ki ima med jugoslovanškimi strokovnimi publikacijami čisto po-

sebno mesto: namenjena je širšemu krogu izobraženih bralcev, čeprav je njena tematika ozko epigrafska. To je zbirka grških in latinskih nagrobnih epigramov, oz. daljših, v verzih napisanih epitafov in drugih verzificiranih napisov s področja antične Dalmacije. Pripravil jo je eden najbolj uglednih poznavalcev dalmatinske zgodovine, arheologije, epigrafike in onomastike, dolgoletni profesor antične zgodovine na zagrebški univerzi in direktor zagrebškega Arheološkega muzeja, D. Rendić-Miočević.

Knjiga, ki je priročnega manjšega formata in zelo lično opremljena, je smiselno razdeljena na več enot. Kratkim uvodnim besedam sledi študija z naslovom *Siringe zvuci*, osrednji del knjige pa sestavlja deset grških in 75 latinskih napisov v verzih. Oštevilčeni so tekoče, vseh skupaj je 85. Velika odlika knjige je v tem, da so besedila vseh napisov objavljena dvojezično, na levi strani grški oz. latinski tekst, na desni hrvaški prevod. Sledijo opombe k napisom, kjer so navedene tudi poprejšnje objave, dalje razčlenjeno kazalo, pregled različnih metričnih shem, v katerih so pesmi zapisane, in seznam strokovne literature in kratic. Sledi daljši francoski povzetek, ki omogoča, da je knjiga dostopna tudi tujim bralcem; in 32 fotografij deloma napisov, ki jih avtor obravnava, pa tudi risb, reliefov, kipcev in vedut antičnih mest oz. nahajališč napisov.

V študiji daje avtor neke vrste zgodovinski in literarnozgodovinski uvod v tematiko nagrobne in drugačne vrste poezije na kamnu (*carmina epigraphica*) in poudarja, da v knjigi zbrani epigrami ne pomenijo gradiva v celoti, temveč so v zbirko vključeni le tisti epigrami, ki so dovolj dobro ohranjeni, oz. so lakune v njihovem besedilu tako majhne, da je mogoče vsaj začetne verze dopolniti brez večjih težav.

Napisi so opremljeni z vsemi potrebnimi podatki. Pri vsakem je naveden kraj, kjer je bil kamen najden, in tudi kratek oris najdišča, ki je največkrat katero od večjih naselij antične Dalmacije. Prvi grški nagrobnik v verzih izvira iz Ise, današnjega mesta Visa na istoimenskem otoku, ene najstarejših grških kolonij na Jadranu iz začetka 4. stol. pr. Kr., katere kolonisti so prišli iz sicilskih Sirakuz. Napis je v dorskem narečju, kakršnega so govorili v Sirakuzah, in govori o Kaliju, ki ga je smrt pokosila na »ilirski zemlji«. Dva epigrama sta s Farosa (Stari Grad na Hvaru, kolonija egejskega Parosa), eden iz Ulcinja, drugi so iz Salon, največjega antičnega mesta na Jadranu, iz katerega izvira tudi največje število latinskih napisov v verzih. Med najbolj občuteno napisanimi so nagrobnik otrok, tako, npr., epitaf Evzebijje, ki je umrla, še preden je dopolnila tretje leto.

Sledijo latinski napisi; izvirajo iz najrazličnejših krajev in so v zbirki razvrščeni po abecednem redu najdišč. Eden je bil najden v Alboni (Labinu): umrlim hčerkam so ga postavili nesrečni starši (11). Dva sta iz Apsora (Osor na Cresu): prvi je nagrobnik za enoletno deklico, ki je umrla, še preden ji je oče utegnil dati *cognomen*, drugo ime (12). Napis, postavljen za sedemnajstletnega fanta, ki je umrl v brodolomu, je iz Baške Vode (14), trije so iz Burna (Ivoševcevi, 15-17), dva iz Epidavra (Cavtata, 18-19), od teh eden za Vincencijo, ki je umrla pred svojim nesrečnim očetom Helionom (18). Eden najpretsresljivejših je nagrobnik iz Grohot na otoku Šolti: postaviti ga je dala mati za sina, ki ga je še dečka z rogovi prebodlo govedo, ko mu je dajal krmo. Bil je že mrtev, ko je pritekla do njega. Še huje pa je, da to ni bil edini otrok, ki ga je pokopala; pred tem so ji umrli že trije. Prosi Mane, naj ji ohranijo pri življenju vsaj tiste, ki so ji ostali (20). Tožba staršev za prezgodaj umrli otroki je eden najpogostejših motivov na nagrobnikih v verzih. Zanimiv je napis iz Kolorvata na Limu (kraj leži danes v Srbiji, v antiki pa je naselje pripadalo municipiju S. (Komine) v provinci Dalmaciji), ki ni nagrobnik kot večina v knjigi objavljenih pesmi, temveč zaobljubno posvetilo Artemidi, ki jo neznan posvetitelj nagovarja kot *Dea virago Delia* (O delsko dekle-boginja! 22). Iz Narone (danes Vid pri Metkoviću), drugega najpomembnejšega mesta province Dalmacije in prastarega emporija, sta znana le dva epitafa v verzih (23-24), iz Pituncija (Podstrana v Poljicah) pa zanimiv nagrobnik, ki ga je dal Kvint Viscij Valent postaviti sestri Visciji Pavli in ženi Visciji Firmi, ki sta umrli istega leta v dveh zaporednih mesecih (25). Kratka *carmina epigraphica* izvirajo še iz Podgrada (26), Postire (27), Prijepolja (28), Riječanov (29-30), Runičev (31), daleč največ (45, torej več kot polovica vseh pesmi) pa je bilo najdenih v Salonah. Najdaljši napis – znaša 24 verzov – je nagrobnik za deklo Pijerido, ki ni dočakala dvajsetega leta (35). Zanimiv je nagrobnik pravnika Sozija Sukcesa, po rodu iz Ravene, ki ga je smrt doletela v Salonah (49); enako usodo je doživel neznan Frigijec (51)). Pretresljiv je kratek nagrobnik za Maksimo, ki je umrla pri porodu (58), ali za Honorijo, ki deli grob s svojo malo hčerkico (69). Iz Skardone (Skradina) je nagrobnik za Principija, ki je dvaindvajsetleten umrl v Rimu, kjer je študiral (77). Posebno mesto imata dve hvalnici v čast boginjam vodnih izvirov Nimmam, ki ju je dal vklesati v Živogošću na Makarskem primorju lastnik posestva in teh izvirov Licinijan (82).

Nobena izmed pesmi sicer ni posebna umetnina, vendar so kot celota dragocena kulturna

dediščina antične Dalmacije, ki priča o določeni kulturni stopnji premožnejših plasti tedanjega prebivalstva, o določeni stopnji njegove omikanosti in literarnega okusa. So del literarnega ustvarjanja in prispevajo svoj delež k odkrivanju različnih vidikov tedanjega vsakodnevnega življenja. Naj bo njihova literarna vrednost večja ali manjša, predvsem so pretresljiva priča človekove bolečine ob smrti njegovih najbližjih, in čeprav vsebuje večina epigramov stereotipne formule in obrabljene fraze ob izgubi ljubljenih oseb, in je tudi metrum včasih slab, je vendar jasno, da se za verzi skrivajo iskrena čustva, ki pa so včasih izražena tudi bolj izvirno.

Pesnim sledi komentar, v katerem avtor dopolnjuje in pojasnjuje njihovo vsebino, navaja pa tudi poprejšnje objave. Sledi seznam začetnih verzov razvrščenih po abecednem redu prvih besed v verzu, dalje imena oseb, ki se omenjajo v pesmih, in imena dežel, mest in narodov. Dodan je še kratek slovarček pojmov iz poganske mitologije in krščanske religije, kazalo najdišč grških in latinskih epigramov, pregled metrične strukture pesmi in seznam pomembnejše moderne literature. Delo zaključuje francoski prevod uvodne študije in fotografije. Knjiga je pomemben prispevek na področju antičnih študij, tako klasične filologije kot arheologije, antične zgodovine in še posebej epigrafike, skratka študijskih smeri, ki so v Jugoslaviji razmeroma zanemarjene. Njena posebna vrednost je v tem, da govori širšemu krogu bralcev in opravlja to svoje kulturno poslanstvo na visoki strokovni ravni.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Ivan Di Stefano Manzella: *Mestiere di epigrafista. Guida alla schedatura del materiale epigrafico lapideo*. Vetera (Ricerche di storia, epigrafia e antichità, a cura di Silverio Panciera) 1, Edizioni Quasar, Roma 1987.

Knjiga je prva v novi seriji *Vetera* (prim. definicijo, ki se pripisuje Korneliju Frontonu: *vetus* – v primerjavi z *antiquus* – *annorum multorum sentit utilitatem*.), ki jo je ustanovil in jo izdaja profesor S. Panciera; izšla je tudi že druga: Patrizia Sabbatini Tumolesi, *Epigrafia anfiteatrale dell'Occidente Romano, I. Roma*, v pripravi pa je izdaja izbranih krajših študij Guida Barbierija. Knjiga je namenjena, kakor je poudarjeno v predgovoru, predvsem nespecialistom in študentom, vsem tistim, ki se bodo lotili katalogiziranja napisov in fragmentov napisov po italijanskih muzejih. Vodnik je nastal na podlagi bogatih izkušenj, ki si jih je avtor nabral pri urejanju zbirke napisov v Vatikanskih muzejih, *Lapidario*